

А.Б. Бауберикова, А.Д. Нарымбаева

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан Республикасы

ТЕРРОРИЗМДІ БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН АЛУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕГІ КӨШІ-ҚОН РЕЖИМІ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ (ІШКІ МЕМЛЕКЕТТІК) ТӘСІЛДЕР

Аннотация. Мақалада трансшекаралық қауіп-қатерлердің, соның ішінде халықаралық терроризмнің, заңсыз көші-қонның және ұйымдасқан қылмыстың күшеюі жағдайында ұлттық және халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі құралы ретінде заманауи көші-қон бақылау жүйелері талданады. Жеке тұлғаны сәйкестендіру, шекаралық бақылауды автоматтандыру және жалған құжаттарды пайдаланудың алдын алу үдерістеріндегі биометриялық технологиялардың рөліне ерекше назар аударылады. АҚШ, Еуропалық Одақ, Таяу Шығыс пен Орталық Азия елдерінің тәжірибесі салыстырмалы түрде қарастырылып, реттеу модельдеріндегі, орталықтандыру деңгейіндегі, сондай-ақ қауіпсіздік шаралары мен адам құқықтарын қорғау арасындағы арақатынастағы айырмашылықтар айқындалады. АҚШ үлгісінде ұлттық қауіпсіздік басымдығы, ЕО-да қауіпсіздік пен жеке құқықтардың теңгерімі, ал Таяу Шығыс пен Орталық Азия елдерінде күшейтілген мемлекеттік бақылау басым екені көрсетіледі. Қазақстанның көші-қон саясатын жетілдіру перспективаларына да ерекше мән беріліп, заманауи технологияларды құқықтық кепілдіктермен үйлестірудің маңыздылығы негізделеді. Биометриялық жүйелердің тиімділігі мемлекеттің институционалдық кемелдігіне, дербес деректерді қорғау деңгейіне және қоғамның мемлекеттік институттарға деген сеніміне тікелей байланысты екені тұжырымдалады.

Түйінді сөздер: мемлекет; көші-қон режимі; терроризм; технология; шекаралық бақылау; EURODAC; Еуропалық Одақ; АҚШ.

А.Б. Бауберикова, А.Д. Нарымбаева

Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати, г. Тараз, Республика Казахстан

МИГРАЦИОННЫЙ РЕЖИМ КАК ИНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЯ ТЕРРОРИЗМА И ЕГО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ (ВНУТРИГОСУДАРСТВЕННЫЕ) ПОДХОДЫ

Аннотация. В статье анализируются современные системы миграционного контроля как ключевой инструмент обеспечения национальной и международной безопасности в условиях роста трансграничных угроз, включая международный терроризм, незаконную миграцию и организованную преступность. Особое внимание уделяется роли биометрических технологий в процессах идентификации личности, автоматизации пограничного контроля и предотвращении использования поддельных документов. Рассматривается опыт США, Европейского союза, стран Ближнего Востока и Центральной Азии, выявляются различия в моделях регулирования, уровне централизации, а также в соотношении мер безопасности и защиты прав человека. Показано, что американская модель ориентирована на приоритет национальной безопасности, европейская – на баланс безопасности и прав личности, тогда как в ряде государств Ближнего Востока и Центральной Азии доминирует подход усиленного государственного контроля. Отдельное внимание уделяется перспективам совершенствования миграционной политики Казахстана с учетом необходимости интеграции современных технологий и правовых гарантий. Делается вывод о том, что эффективность биометрических систем напрямую зависит от институциональной зрелости государства, уровня защиты персональных данных и доверия общества к государственным институтам.

Ключевые слова: государство; миграционный режим; терроризм; технологии; пограничный контроль; EURODAC; Европейский союз; США.

A.B. Bauberikova, A.D. Narymbayeva
*M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, Taraz, the Republic of Kazakhstan

THE MIGRATION REGIME AS A TOOL FOR CONTROLLING AND PREVENTING TERRORISM: INTERNATIONAL AND NATIONAL (DOMESTIC) APPROACHES

Abstract. The article examines contemporary migration control systems as a key instrument for ensuring national and international security in the context of growing transboundary threats, including international terrorism, irregular migration, and organized crime. Particular attention is paid to the role of biometric technologies in personal identification, automation of border control procedures, and prevention of the use of fraudulent documents. The experience of the United States, the European Union, and the countries of the Middle East and Central Asia is analyzed, revealing differences in regulatory models, levels of centralization, and the balance between security measures and the protection of human rights. It is demonstrated that the U.S. model prioritizes national security, the European Union emphasizes a balance between security and individual rights, while a number of Middle Eastern and Central Asian states adopt an approach of enhanced state control. Special focus is placed on the prospects for improving Kazakhstan's migration policy through the integration of advanced technologies and legal safeguards. The article concludes that the effectiveness of biometric systems directly depends on the institutional maturity of the state, the level of personal data protection, and public trust in governmental institutions.

Keywords: state; migration regime; terrorism; technology; border control; EURODAC; European Union; USA.

DOI: 10.52425/25187252_2026_39_198

Кіріспе. Әлем мемлекеттерінің басым көпшілігі үшін 2004 жылғы Мадридтегі пойыздарға жасалған террористік шабуылдар немесе 2005 жылғы Лондонда жасалған бомбалық жарылыстар сияқты ірі террорлық актілер ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тәсілдерін түбегейлі қайта қарауға себеп болды. Осы оқиғалар көші-қон үдерістерінің халықаралық терроризммен тығыз байланысты екенін айқын көрсетті. Аталған және басқа қасіреттер халықаралық қоғамдастықтың терроризмге қарсы күресте бірігуіне серпін беріп, мемлекеттердің иммиграциялық саясатына тікелей әсер етті [1]. Соның нәтижесінде шекаралық және көші-қон бақылауын күшейтуге бағытталған шаралар қабылданды.

Алайда қауіпсіздік пен көші-қон саласындағы заңнаманы реформалау үдерісі аталған жағдайларға дейін де халықаралық ұйымдар мен мемлекеттер деңгейінде басталған болатын¹. Кейінгі кезеңде бұл үдерістерге терроризм қаупінің өсуі ерекше қарқын берді.

Террорлық шабуылдарға байланысты

халықаралық резонанстық оқиғалар көптеген адам шығыны мен экономикалық залалға әкеліп, көші-қон саясатын қайта қарауға түрткі болды. Батыс Еуропа елдері, АҚШ және Канада елге кіруді бақылауды қатаңдату арқылы босқындар мен экономикалық мигранттар ағынын шектеу саясатын енгізді².

Осы оқиғалардан кейін терроризмнің ұлттық шекаралардан асып, жаһандық сипат алғаны анық байқалды. Әлемдік жаһандану жағдайында терроризм ұлттық қауіпсіздікке елеулі қатер төндіруде. Бұл экономика, туризм, мәдениет салаларындағы халықаралық байланыстарды дамытатын үдерістердің терроризмнің таралуына да жағдай жасайтынын көрсетті.

Сонымен қатар, көші-қонды толықтай шектеу мүмкін емес, себебі адамдардың еңбек ету, өмір сүру жағдайын жақсарту және отбасын біріктіру мақсатындағы қоныс аударуы табиғи әлеуметтік-экономикалық үдеріс болып табылады. Бұрын көші-қон негізінен әлеуметтік-экономикалық мәселе ретінде қарастырылып, қауіпсіздікпен тікелей байланыстырылмады. Қазіргі кезеңде

¹ International Law Aspects of Countering Terrorism. – United Nations Office on Drugs and Crime. New York, 2009. – 101 p. [Электрондық ресурс] – Айналыс режими: <https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/FAQ/English.pdf> (жүрінген күні: 08.01.2026).

² Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2008. – 72 p. [Электрондық ресурс] – Айналыс режими: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf> (жүрінген күні: 08.01.2026).

халықаралық терроризмнің трансшекаралық сипаты оны көші-қон саясаты және ұлттық қауіпсіздікпен тығыз байланысты проблема ретінде қарастыруды талап етеді³.

Жоғарыда айтылған қазіргі халықаралық жағдаймен байланысты, осы мақаланың мақсаты – АҚШ, Еуропалық Одақ және Таяу Шығыспен Орталық Азия елдерінің тәжірибесі негізінде көші-қонды бақылау тетіктері мен терроризмнің алдын алу шараларын талдау болып табылады.

Материалдар мен әдістері. Ұсынылған мақалада әдіснамалық негізін мынадай зерттеу әдістері құрады: ұлттық көші-қон режимдерін салыстырмалы талдау, мигранттардың мемлекеттік шекарадан өтуі кезінде қолданылатын бақылау тәсілдерін салыстыру. Жүйелік-құрылымдық талдау халықаралық әуежайларда шекаралық бақылау жүргізу барысында бақылау-өткізу режимінің ұйымдастырылуы мен жұмыс істеу ерекшеліктерін зерттеу үшін қолданылды. Сонымен қатар, халықаралық терроризмге қарсы күрес және оның алдын алу аясында Интерпол мен Еуропол жүзеге асыратын функциялар талдауға алынды.

Зерттеу материалдары ретінде: шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері; АҚШ, Еуропалық Одақ және Таяу Шығыспен Орталық Азия елдерінің заңнамалық актілері; халықаралық шарттары; ЕО-на мүше мемлекеттердің көші-қон қызметтерінің ресми сайттары және өзге де дереккөздер пайдаланылды.

Нәтижелер, талқылау. Қазіргі заманғы әлемде террористік қызметтің алдын алуға бағытталған көші-қон бақылауы саласында жеке тұлғаны сәйкестендіру жүйелері белсенді түрде енгізілуде. АҚШ, Еуропалық Одақ елдері, Таяу Шығыс және Орталық Азия мемлекеттерінің тәжірибесі негізінде осындай әзірлемелердің бірқатарын бөліп көрсетуге болады.

Биометриялық деректерді қамтитын құжаттардың кеңінен таралуына байланысты

қауіпсіздік деңгейін арттыру және мемлекеттік шекаралардан өту рәсімдерін жеңілдету мақсатында биометриялық технологияларды пайдаланатын бағдарламалардың саны да артып отыр. Жалпы алғанда, мұндай жүйелерді екі негізгі топқа бөлуге болады:

Мемлекеттік шекарадан өтетін тұлғалар туралы биометриялық деректерді жинауға және қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған жүйелер.

Шекаралық бақылауды автоматтандыру арқылы сапарларды жеңілдетуге арналған жүйелер [2, 1520 б.].

АҚШ. US-VISIT бағдарламасы биометриялық жүйелердің бірінші санатына жатады. Ол 2001 жылғы 11 қыркүйекте болған террористік шабуылдарға жауап ретінде қабылданған «USA Patriot Act» заңының⁴ негізінде енгізілді. Аталған заң иммигранттарды мерзімсіз қамауға алу, ескертусіз тінту жүргізу және байланыс құралдарын бақылау мүмкіндігін заңдастырғаны үшін сынға ұшырады, бұл өз кезегінде азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының шектелуіне алып келді.

US-VISIT бағдарламасы қазіргі уақытта да виза алушыларды сәйкестендірудің негізгі құралы ретінде қолданылуда: АҚШ-қа келетін барлық шетел азаматтарынан цифрлық фотосуреттер мен саусақ іздері алынады. Алынған деректер тұлғаны растау мақсатында бағдарламаның дерекқорымен салыстырылады [3].

Еуропалық Одақ. ЕО аумағында Визалық ақпараттық жүйе (VIS) жұмыс істейді, ол визалар мен өтініштер туралы мәліметтерді, соның ішінде биометриялық деректерді, тұрғылықты жері, кәсібі және төлқұжаты туралы ақпаратты біріктіреді. VIS Шенген аймағына кіру қауіпсіздігін қамтамасыз етіп, терроризммен байланысты тұлғалардың кіруіне жол бермеуге бағытталған⁵.

EURODAC жүйесі баспана беру рәсімін оңтайландыру мақсатында құрылған. Ол

³ Country Reports on Terrorism 2022. Bureau of counterterrorism [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2022> (жүгінген күні: 08.01.2026).

⁴ USA PATRIOT Act. [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/usa-patriot-act> (жүгінген күні: 08.01.2026).

⁵ Visa Information System (VIS) [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/visa-information-system_en (жүгінген күні: 08.01.2026).

ЕО-на мүше мемлекеттер арасында саусақ іздерімен алмасу арқылы мемлекеттік шекараны заңсыз кесіп өткен немесе бірнеше елде бір мезгілде баспана сұраған тұлғаларды анықтауға мүмкіндік береді. EURODAC көші-қон бақылауының тиімділігін арттырып, баспана алу құқығын теріс пайдаланудың алдын алады⁶. 2008 жылы Еуропалық комиссия жеке деректерді қорғау талаптарын сақтай отырып, қылмыстардың алдын алу мақсатында полиция органдарының EURODAC дерекқорына қол жеткізуіне рұқсат беретін нормативтік актілер қабылдады⁷.

Автоматтандырылған шекаралық бақылау. Жүйелердің екінші санаты халықаралық әуежайларда қолданылады. Олар биометриялық технологияларды пайдалану арқылы мемлекеттік шекарадан өту рәсімін жеделдетуге және қауіпсіздік деңгейін арттыруға бағытталған. Мысалы, 2001 жылдан бастап Амстердам қаласындағы Схипхол әуежайында смарт-карта арқылы көздің нұрлы қабығын тексеруге негізделген PRIVIUM бағдарламасы жұмыс істейді. Бұл рәсім 10-15 секундты ғана алады [4].

Ұлыбританияда IRIS жүйесі смарт-картасыз жұмыс істейді: жолаушының жеке басы көзінің нұрлы қабығын сканерлейтін камера арқылы анықталып, алынған деректер орталық дерекқормен салыстырылады. Сонымен қатар, саусақ іздерін алу биометриялық технологиялар да қолданылады. Бұл тәсілдер Гонконг, Сингапур және Малайзиядағы бағдарламаларға ұқсас [5].

2007 жылдан бастап электрондық төлқұжаты бар Австралия азаматтары Smartgate жүйесін пайдалана алады. Бұл жүйеде сәйкестендіру Ұлыбританиядағы модельдегідей көздің нұрлы қабығы бойынша емес, бет-әлпет белгілері арқылы жүзеге асырылады. Алынған деректер электрондық төлқұжаттағы биометриялық ақпаратпен

салыстырылып, сәйкестендірудің жоғары дәлдігі қамтамасыз етіледі [6]. Аталған жүйе кейіннен Жаңа Зеландия азаматтарына да қолжетімді болды, ал болашақта Халықаралық азаматтық авиация ұйымының (ICAO) стандарттарына сәйкес келетін өзге мемлекеттердің электрондық төлқұжат иелері үшін де енгізілуі жоспарлануда.

Ұқсас технологиялар Португалияда да енгізілген: RAPID жүйесі бет-әлпетті тану және электрондық төлқұжаттарды пайдалану арқылы автоматтандырылған шекаралық бақылауды жүзеге асырады [7]. Мұндай бағдарламалардың жоғары тиімділігі Еуропалық комиссияны ЕО азаматтары мен үшінші елдерден келетін тұлғалардың биометриялық деректерін сақтауға арналған бірыңғай еуропалық ABC жүйесін әзірлеуге ынталандырды [8].

Интерпол халықаралық терроризмге қарсы күресті үйлестіруде және ақпарат алмасуда негізгі рөл атқарады. Интерполдың дерекқорларына қол жеткізу арқылы шекара қызметтері мен полиция органдары іздеуде жүрген немесе қауіпсіздікке қатер төндіретін тұлғалардың мемлекеттік шекарадан өтуіне жол бермеуге құқылы⁸.

SLTD (Stolen and Lost Travel Documents) жүйесі жоғалған және ұрланған құжаттарды есепке алуға арналған. Қазіргі уақытта дерекқорда 120 елден алынған 14 миллионнан астам құжат туралы мәліметтер бар. Бұл шекара қызметкерлеріне ұсынылған құжаттардың түпнұсқалығын жедел тексеруге мүмкіндік береді және ұрланған немесе жалған құжаттарды пайдалануды едәуір қиындатады⁹.

FIND/MIND бағдарламалары әуежайлар мен шекаралық бақылау қызметкерлеріне Интерполдың дерекқорларына тікелей қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Бұл жоба 2005 жылы Швейцарияда басталып, кейіннен өзге мемлекеттерге кеңейтілді.

Сонымен қатар, бүкіл әлем бойынша

⁶ Supporting Asylum and Migration Policies Across Europe / Eurodac [Электрондық ресурc] – Айналыс режимі: <https://www.eulisa.europa.eu/Activities/Large-Scale-It-Systems/Eurodac> (жүгінген күні: 08.01.2026).

⁷ Regulation of the European parliament and of the council [Электрондық ресурc] – Айналыс режимі: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0614> (жүгінген күні: 08.01.2026).

⁸ OSCE. Border Management and Human Rights [Электрондық ресурc] – Айналыс режимі: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/499777.pdf> (жүгінген күні: 08.01.2026).

⁹ INTERPOL. Counter-terrorism [Электрондық ресурc] – Айналыс режимі: https://www.un.org/en/counterterrorism/hlc/assets/pdf/007-03_Summary_CT_Strategy_2017_01_EN%20LR.pdf (жүгінген күні: 08.01.2026).

қызметкерлерді біріктіретін «Терроризмге қарсы күрес» жаһандық желісі жұмыс істейді. Аталған желі террорлық топтар, олардың құрылымы, құрамы және қаржыландырылуы туралы ақпарат алмасуға бағытталған¹⁰.

Еуропол және Шенген ақпараттық жүйесі. Еуропол, 1992 жылғы Маастрихт шартының негізінде құрылған¹¹, Еуропалық Одақ елдерінде терроризмнің, есірткі саудасының, адам саудасының және ұйымдасқан қылмыстың алдын алу мен оған қарсы күресте шешуші рөл атқарады. Ұйым ұлттық құқық қорғау органдарының қызметін үйлестіреді, қауіпсіздік саласындағы ақпаратты жинақтап, талдайды, бірлескен тергеулер мен операцияларға қатысады. Еурополдың қызмет нәтижелерін көрсететін жыл сайынғы есептер жарияланып отырады. Қазіргі уақытта террористік қатерлерге қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттыру мақсатында Еурополдың өкілеттіктерін кеңейту мәселесі қарастырылуда [9].

Шенген ақпараттық жүйесі (SIS) Шенген аймағы шекарасын кесіп өтетін азаматтар мен шетелдіктердің дербес деректеріне қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Бұл жүйеге шекара полициясы, ұлттық қауіпсіздік қызметтері, кеден органдары және көші-қон қызметтері қосылған¹². SIS барлық ЕО-ғы мемлекеттерінің мәліметтерін біріктіріп, қамауға алу, экстрадициялау, кіруге тыйым салынған шетелдіктерді анықтау және қылмыскерлерді іздестіру үшін пайдаланылады. Жүйе ведомстволар арасындағы ақпарат алмасудың тиімділігін арттырып, шекаралық және полициялық бақылауды күшейтеді, осылайша көші-қон режимінің тұтастығын қамтамасыз етеді¹³.

Осылайша, Еуропалық Одақтың жүйелері көші-қон бақылауында жоғары технологиялық тәсілді көрсетеді: олар рәсімдерді автоматтандыруды, қауіпсіздікті және ашықтықты қамтамасыз етіп қана қоймай, халықаралық және ұлттық деңгейдегі ынтымақтастықты тиімді үйлестіруге мүмкіндік береді.

Таяу Шығыс пен Орталық Азиядағы биометриялық жүйелер. Таяу Шығыс және Орталық Азия елдерінде мемлекеттік шекараларды бақылау, көші-қонды реттеу және азаматтық есепке алу салаларында биометриялық және цифрлық жүйелер белсенді түрде енгізілуде. Бұл жүйелерде бет-әлпетті тану, көздің нұрлы қабығын тану, саусақ іздерін сәйкестендіру, автоматтандырылған өткізу пункттері және биометриялық деректерді кең көлемде жинақтау белсенді қолданылады.

Мысалы, Біріккен Араб Әмірліктерінде бет-әлпет, көздің нұрлы қабығы және саусақ іздерін тануға негізделген Entry/Exit жүйесі жұмыс істейді¹⁴. Кувейтте 2023 жылдан бастап бет-әлпет, саусақ іздері және көздің нұрлы қабығы бойынша сәйкестендіруді қамтитын мультимодальды биометриялық бақылау енгізілді¹⁵. Қазақстанда электрондық жеке куәліктер, әуежайларда және стратегиялық маңызы бар объектілерде бет-әлпетті тану жүйелері, сондай-ақ азаматтар мен шетелдіктерді биометриялық тіркеу енгізілген. 2021 жылдан бастап тұлғаны бет-әлпеті мен дауысы арқылы сәйкестендіруге мүмкіндік беретін Digital ID және «Биометриялық дерекқор» сервистері дамып келеді, ал ірі қалаларда (Астана, Алматы, Шымкент) бет-әлпетті тану элементтері бар бейнебақылау

¹⁰ Europol Programming Document 2022-2024 [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol_Programming_Document_2022-2024.pdf (жүгінген күні: 08.01.2026).

¹¹ Treaty on European Union (TEU) / Maastricht Treaty [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty> (жүгінген күні: 08.01.2026).

¹² UNOCT launches Update of the UN Compendium of Good Practices on the Protection of Critical Infrastructure against Terrorist Attacks [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: <https://www.un.org/counterterrorism/en/events/unoct-launches-2022-update-un-compendium-good-practices-protection-critical-infrastructure> (жүгінген күні: 08.01.2026).

¹³ SARPs – Standards and Recommended Practices [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: <https://www.icao.int/safety-management/standards-and-recommended-practices-sarps> (жүгінген күні: 08.01.2026).

¹⁴ UAE's multi-biometric entry/exit program enabling seamless border crossing while ensuring maximum security [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: https://www.idemia.com/uaes-multi-biometric-entryexit-program-enabling-seamless-border-crossing-while-ensuring-maximum-security/?utm_source=chatgpt.com (жүгінген күні: 08.01.2026).

¹⁵ Kuwait to Implement Multimodal Biometric Border Control by 2023 [Электрондық ресурсы] – Айналыс режимі: https://www.m2sys.com/blog/border-control/multimodal-biometric-border-control/?utm_source=chatgpt.com (жүгінген күні: 08.01.2026).

жүйелері орнатылған¹⁶.

Аталған технологиялар қауіпсіздік деңгейін арттырып, бақылау үдерістерін автоматтандырады және мемлекеттік шекарадан өту рәсімдерін жеделдетеді. Алайда олар дербес деректерді қорғау, қаржылық шығындар және технологиялық тұрақтылық мәселелері бойынша бірқатар сын-қатерлерді де туындатады.

АҚШ-та, Еуропалық Одақта және Таяу Шығыс пен Орталық Азия елдерінде биометриялық жүйелердің енгізілуі дәстүрлі сәйкестендіру тәсілдерінен цифрлық және автоматтандырылған технологияларға көшуге бағытталған жаһандық үрдісті көрсетеді.

Жоғарыда айтылғандардан шығатыны, биометриялық технологиялар ұлттық және өңірлік қауіпсіздіктің негізгі құралдарының біріне айналып отыр. Оларды тиімді қолдану мемлекеттердің қауіпсіздік мүдделері мен жеке тұлғаның құқықтары арасындағы тепе-теңдікті сақтай білуіне, ашықтықты, құқықтық қорғанысты және азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін қамтамасыз ету қабілетіне тікелей байланысты.

Көші-қон бақылауы ұлттық қауіпсіздік пен адам құқықтары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін институционалдық-құқықтық механизм ретінде қарастырылуы тиіс. Бұл тұрғыдан алғанда, жүйенің тиімділігі тектехникалыққұралдарғағана емес, сонымен қатар құқықтық және институционалдық негіздерге де байланысты.

Сондықтан, Қазақстан үшін ең тиімді модель – құқық үстемдігіне негізделген, тәуекелге бағдарланған және биометрияны шектеулі қолдануды қамтамасыз ететін жүйе. Мұндай тәсіл қауіпсіздік пен жеке өмірдің қорғалуын үйлестіріп, қоғамның мемлекеттік институттарға деген сенімін арттырады.

Бұл модельдің негізгі міндеті – құқықтық қорғауды нығайту: биометриялық деректерді ерекше қорғалатын категорияға жатқызу, деректерді қысқарту және сақтау мерзімін

шектеу, тәуелсіз аудитты ұйымдастыру және бақылаудың тиімді жүйесін қалыптастыру. Жүйенің беріктігі мен сенімділігі негізінен құқықтық реттеу сапасына және қоғамның мемлекеттік институттарға деген сенім деңгейіне тәуелді.

Қорытынды. Қазіргі көші-қонды бақылау жүйелері ұлттық әрі халықаралық қауіпсіздіктің маңызды құралына айналды. Жаһандану және трансшекаралық қатерлердің (терроризм, адам саудасы, заңсыз көші-қон, ұйымдасқан қылмыс) өсуі мемлекеттерді тұлғаларды биометриялық сәйкестендіру тетіктерін күшейтуге итермелеуде. Мысалы, АҚШ-та орталықтандырылған және интеграцияланған биометриялық дерекқорларға негізделген қатаң модель қолданылады, ол қауіптерді ерте анықтауда тиімді, бірақ жеке өмірге қол сұғылмаушылық пен дербес деректерді қорғау мәселелерін туындатады. ЕО елдері қауіпсіздік пен адам құқықтары арасындағы теңгерімді сақтауға ұмтылады, құқықтық кепілдіктер мен сот бақылауын күшейтеді, алайда мүше мемлекеттер арасындағы үйлесімсіздік проблемалары бар.

Қазақстан Республикасында дактилоскопиялық және геномдық тіркеудің құқықтық негіздері «Дактилоскопиялық және геномдық тіркеу туралы» ҚР Заңында¹⁷ және «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» ҚР Заңында¹⁸ бекітілген. Аталған нормативтік актілер қылмыстың алдын алу, тұлғаны сәйкестендіру және мемлекеттік қауіпсіздікті қорғау мақсатында биометриялық деректерді жинау, сақтау және пайдалану тәртібінің институционалдық негізін қалыптастырады.

Сонымен қатар, қолданыстағы заңнаманы талдау жария мүдделер мен жеке өмірге қол сұқпаушылықтың конституциялық кепілдіктері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуге кедергі келтіретін бірқатар тұжырымдамалық және құрылымдық олқылықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, міндетті биометриялық тіркеуге

¹⁶ О персональных данных и их защите: закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 г. № 94-V [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31396226 (жүгінген күні: 08.01.2026).

¹⁷ Дактилоскопиялық және геномдық тіркеу туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2016 ж. 30 желтоқсан № 40-VI ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000040> (жүгінген күні: 08.01.2026).

¹⁸ Дербес деректер және оларды қорғау туралы: Қазақстан Республикасының 2013 ж. 21 мамыр № 94-V Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000094> (жүгінген күні: 08.01.2026).

жататын субъектілер тізбесінің кеңейтілген сипаты назар аударады. Заңнамада қауіп-қатер деңгейіне байланысты сараланған, тәуекелге бағдарланған тәсіл толық көлемде бекітілмеген. Қажеттілік пен пропорционалдылық критерийлерінің нақты айқындалмауы жеке өмір саласына шамадан тыс араласу тәуекелін туындатады, бұл қосымша нормативтік нақтылауды талап етеді.

Екіншіден, биометриялық және геномдық деректерді сақтау мерзімдері мен оларды жою рәсімдері жеткілікті деңгейде реттелмеген. Деректерді қорғау міндеті формалды түрде бекітілгенімен, белгіленген мерзім өткеннен кейін немесе қылмыстық қудалау тоқтатылған жағдайда ақпаратты автоматты түрде жою тетігі егжей-тегжейлі регламенттелмеген. Бұл аса сезімтал деректердің негізсіз ұзақ сақталу қаупін тудырады және сақтау мерзімін шектеу қағидатына қайшы келеді.

Үшіншіден, геномдық деректердің жоғары сезімталдығы олардың ерекше құқықтық режимін талап етеді. Мұндай деректер тек тұлғаның өзін ғана емес, оның туыстық байланыстары мен денсаулық жағдайы туралы ақпаратты да ашуы мүмкін. Қолданыстағы заңнамада геномдық деректердің ерекше мәртебесі жеткілікті дәрежеде нақтыланбаған, оларды пайдалану және халықаралық деңгейде беру кезінде қосымша процестік кепілдіктер толық көзделмеген.

Төртіншіден, Қазақстанда дербес деректерді қорғау саласында құқық қорғау және арнайы органдардың биометриялық ақпаратты өңдеу қызметіне бақылау жасайтын толық тәуелсіз орган құрылмаған. Сыртқы тәуелсіз қадағалаудың болмауы жария сенім деңгейін төмендетіп, құқықтық қорғау тетіктерінің тиімділігін шектейді.

Алгоритмдік ашықтық мәселесі де ерекше назар аударуды талап етеді. Бет-әлпетті тану және өзге де автоматтандырылған сәйкестендіру жүйелерін пайдалану алгоритмдердің дәлдігін, кемсітпеушілік сипатын және олардың құқықтық салдарын тәуелсіз аудит арқылы бағалауды қажет етеді. Сонымен қатар автоматтандырылған өңдеу негізінде қабылданған шешімдерге сот тәртібімен шағымдану мүмкіндігі нақты қамтамасыз етілуі тиіс.

Осыған байланысты ұлттық заңнамаға кешенді өзгерістер енгізу орынды болып табылады. Реформалаудың негізгі бағыттары ретінде биометриялық және геномдық деректерді ерекше қорғалатын санат ретінде бекіту; деректерді қысқарту және мақсаттық шектеу қағидаттарын нормативтік деңгейде нақтылау; сақтау мерзімдерін саралау және автоматты жою тетіктерін енгізу; құқық қорғау органдарының деректер базасына қол жеткізуін міндетті сот санкциясымен байланыстыру; дербес деректерді қорғау жөніндегі тәуелсіз орган құру; жаңа сандық жүйелерді енгізу кезінде адам құқықтарына ықпалын бағалау рәсімдерін институционалдандыру ұсынылады.

Осылайша, дактилоскопиялық және геномдық тіркеу саласындағы заңнаманы одан әрі дамыту бақылау құралдарын кеңейту мақсатында емес, құқықтық тепе-теңдік үшін жүзеге асырылуы тиіс. Биометриялық технологиялардың ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі тиімділігі құқықтық кепілдіктердің нақтылығына, рәсімдердің ашықтығына және тәуелсіз қадағалаудың пәрменділігіне тікелей байланысты. Тек осы шарттар сақталған жағдайда ғана құқық үстемдігі мен қоғамның мемлекеттік институттарға деген сеніміне негізделген орнықты модель қалыптастыру мүмкін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. P.L. Bergen. September 11 attacks. Encyclopedia Britannica [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks> (жүгінген күні: 08.01.2026).
2. Nutter, K. Theorizing migration policy: do political regimes matter? / K. Nutter, H. Tiolleb // Third World Quarterly. – 2022. – № 43 (7). – Pp. 1515-1530.
3. Oostveen, A. Automated border control: a comparative usability study at two european airports [Электрондық ресурс] / A. Oostveen, et al. // SSRN Electronic Journal. – 2014. – Айналыс режимі: https://www.researchgate.net/publication/262010046_Automated_Border_Control_A_Comparative_

Usability_Study_at_Two_European_Airports (жүгінген күні: 08.01.2026).

4. Hartono, S.P. The evolution of the European union's aviation security policy and its implications for Indonesia / S.P. Hartono // *Veritas et Justitia*. – 2024. – № 10 (1). – Pp. 227-249.
5. Kaunert, C. The collective securitization of aviation in the European Union through association with terrorism / C. Kaunert, B. Callander, S. Leonard // *Global affairs*. – 2021. – № 5. – Pp. 669-686.
6. Lehtonen, P. Smart and secure borders through automated border controlsystems in the EU? The views of political stakeholders in the Member States / P. Lehtonen, P. Aalto // *European security*. – 2017. – Vol. 26. № 2. – Pp. 207-225.
7. Tsybulenko, E. Interpol / E. Tsybulenko, S. Suarez // *International Conflict and Security Law*. – 2022. – Pp. 673-691.
8. Gulzau. F. A “New Normal” for the Schengen Area. When, Where and Why Member States Reintroduce Temporary Border Controls? / F. Gulzau // *Journal of Borderlands Studies*. – 2023. – № 38 (5). – Pp. 785-803.
9. Ажибаев, М.Г. Вопросы привлечения лиц к ответственности за финансирование терроризма и экстремизма: правовые аспекты отечественного и международного законодательства / А.М. Ажибаев // *Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы*. – 2022. – № 2 (24). – С. 16-21.
10. Байсеитова, А.Т. Международный опыт противодействия терроризму / А.Т. Байсеитова, О.Х. Смаилов // *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*. – 2020. – № 2 (94). – С. 135-141.

References:

1. P.L. Bergen. September 11 attacks. Encyclopedia Britannica [Jelektrondық resurs] – Ajnalyz rezhimi: <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks> (zhygingen kyini: 08.01.2026).
2. Nutter, K. Theorizing migration policy: do political regimes matter? / K. Nutter, H. Tioleeb // *Third World Quarterly*. – 2022. – № 43 (7). – Pp. 1515-1530.
3. Oostveen, A. Automated border control: a comparative usability study at two european airports [Jelektrondық resurs] / A. Oostveen, et al. // *SSRN Electronic Journal*. – 2014. – Ajnalyz rezhimi: https://www.researchgate.net/publication/262010046_Automated_Border_Control_A_Comparative_Usability_Study_at_Two_European_Airports (zhygingen kyini: 08.01.2026).
4. Hartono, S.P. The evolution of the European union's aviation security policy and its implications for Indonesia / S.P. Hartono // *Veritas et Justitia*. – 2024. – № 10 (1). – Pp. 227-249.
5. Kaunert, C. The collective securitization of aviation in the European Union through association with terrorism / C. Kaunert, B. Callander, S. Leonard // *Global affairs*. – 2021. – № 5. – Pp. 669-686.
6. Lehtonen, P. Smart and secure borders through automated border controlsystems in the EU? The views of political stakeholders in the Member States / P. Lehtonen, P. Aalto // *European security*. – 2017. – Vol. 26. № 2. – Pp. 207-225.
7. Tsybulenko, E. Interpol / E. Tsybulenko, S. Suarez // *International Conflict and Security Law*. – 2022. – Pp. 673-691.
8. Gulzau. F. A “New Normal” for the Schengen Area. When, Where and Why Member States Reintroduce Temporary Border Controls? / F. Gulzau // *Journal of Borderlands Studies*. – 2023. – № 38 (5). – Pp. 785-803.
9. Azhibayev, M.G. Voprosy privilecheniya lic k otvetstvennosti za finansirovanie terrorizma i jekstremizma: pravovye aspekty otechestvennogo i mezhdunarodnogo zakonodatel'stva / A.M. Azhibayev // *Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы*. – 2022. – № 2 (24). – С. 16-21.
10. Bajseitova, A.T. Mezhdunarodnyj opyt protivodejstvija terrorizmu / A.T. Bajseitova, O.H. Smailov // *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*. – 2020. – № 2 (94). – С. 135-141.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айжан Баубериковна Бауберикова – М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің

қылмыстық құқық және процесс кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: satanov19661966@mail.ru.

Бауберикова Айжан Баубериковна – старший преподаватель кафедры уголовного права и процесса Таразского регионального университета имени М.Х. Дулати, магистр юридических наук, e-mail: satanov19661966@mail.ru.

Bauberikova Aizhan Bauberikovna – Senior Lecturer of Department of Criminal Law and Process M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, Master of Law, e-mail: satanov19661966@mail.ru.

Айнур Джахияевна Нарымбаева – М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің Мемлекеттік және әкімшілік құқық кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, e-mail: ainurnarimbaeva75@gmail.com.

Нарымбаева Айнур Джахияевна – старший преподаватель кафедры государственного и административного права Таразского регионального университета имени М.Х. Дулати, магистр права, e-mail: ainurnarimbaeva75@gmail.com.

Narymbayeva Ainur Dzhakhyaevna – Senior Lecturer of State and Administrative Law Department M.Kh. Dulaty Taraz Regional University, Master of Law, e-mail: ainurnarimbaeva75@gmail.com.